

BUTRIMONYS

Butrimonyse gyveno viena seniausių Lietuvoje žydų bendruomenių. Carinės Rusijos laikais Butrimonys priklausė Trakų apskrčiai, o Lietuvos Respublikos ir nacių okupacijos metais – Alytaus apskrčiai. Butrimonių miestelyje ir apylinkėse taip pat gyveno keli šimtai totorių.

1930 m. Butrimonyse gyveno 887 žydai. Vietos žydų bendruomenė turėjo mūrinę sinagogą, mokyklą hebrajų kalba, labdaros draugijas, 52 krautuves (iš 54), aludes, kepyklas ir kitas įmones. Žydų liaudies bankas Butrimonyse prieš Antrąjį pasaulinį karą turėjo 230 narių. Dalis žydų jaunimo tarpukario laikotarpiu emigravo į Palestiną. Paskutinis (iki Holokausto) miestelio rabinas buvo Abraomas Mošė Vitkindas⁵⁷. Vokiečių kariuomenė Butrimonis užėmė 1941 m. birželio 23 dieną. Tą pačią dieną po pietų aktyvesni vietos lietuviai įsteigė laikinąjį komitetą, kuris turėjo vykdyti vietinės valdžios funkcijas, kol bus atkurtos valsčiaus savivaldybės ir kitos valdžios įstaigos. Komiteto pirmininku buvo išrinktas mokytojas Petras Savickas, jo pavaduotoju – Juozas Melenkevičius, valsčiaus viršaičiu tapo Vladas Palukaitis. Butrimonių miestelio seniūnu buvo paskirtas Juozas Jaseliūnas. Jis šias pareigas ėjo ir Lietuvos Respublikos laikais⁵⁸. Pirmosiomis vokiečių okupacijos dienomis Alytaus apskrities Butrimonių miestelyje buvo suorganizuotas lietuvių partizanų (sukilėlių) būrys. Jame buvo apie 40 narių. Partizanai pradėjo suiminėti komunistus, komjaunuolius ir sovietų valdžios aktyvistus⁶⁰. Iki 1941 m. liepos 6 d. Butrimonyse buvo

⁵⁷ J. Borevičiaus apklausos medžiaga, LYA, f. 1, ap. 1, b. 98, l. 43–44.

⁵⁸ N. Schoenburg, S. Schoenburg, *Lithuanian Jewish Communities*, p. 79–80; P. Biržys-Akiras, *Lietuvos miestai ir miesteliai*, t. 1, p. 628.

⁵⁹ Butrimonių policijos nuovados viršininko V. Žičkos 1941 m. liepos 2 d. pranešimas Alytaus apskrities policijos vadui, LCVA, f. R-1436, ap. 1, b. 27, l. 63; J. Jaseliūno 1960 m. lapkričio 9 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 46392/3, t. 2, l. 250 a. p.

⁶⁰ LSSR KGB Alytaus miesto skyriaus 1972 m. vasario 23 d. pažyma, LYA, f. K-1, ap. 46, b. 1167, l. 46.

sulaikyta 17 asmenų, tarp jų 7 žydai⁶¹. Laikinuoju valsčiaus policijos nuovados viršininku nuo birželio 23 d. buvo paskirtas Vladas Žička. Vėliau jį pakeitęs (nuo liepos 7 d.) K. Pilionis 1941 m. liepos 15 d. raporte Alytaus apskrities policijos vadui pranešė, kad miestelyje ligi tol buvo sušaudytas 1 komunistas ir 10 komunistų perduota vokiečiams, o dar 17 sėdi areštinėje. Dėl žydų minėtame raporte pasakyta, kad šis klausimas labai aktualus, nes miestelyje gyvena per 2000 žydų, kuriuos artimiausiu laiku reikėtų sutvarkyti⁶². K. Pilionio nurodytas Butrimonių žydų skaičius, berods, yra padidintas. 1941 m. liepos 27 d. žiniomis, Butrimonių miestelyje gyveno 786 žydai (iš jų 56 vaikai iki 6 metų) ir 530 kitų tautybių žmonių⁶³. Pagal kitus šaltinius 1941 m. vasarą (data nėra tiksliai žinoma) visame Butrimonių valsčiuje gyveno 1 219 žydų⁶⁴. Butrimonių policijos nuovados žinioje taip pat buvo Punios ir Pivašiūnų bažnytkaimiai. Nuo 1941 m. liepos 31 d. K. Pilionis buvo paskirtas Birštono policijos nuovados viršininku, o jo vietą užėmė buvęs Varėnos II nuovados viršininkas Leonardas Kasperiušas-Kasperskis⁶⁵. Šis veikėjas suvaidino svarbų vaidmenį organizuojant vietos žydų areštus ir žudynes.

Butrimonių žydai pradėti persekioti pirmosiomis nacių okupacijos dienomis. Iš pradžių buvo suiminėjami pavieniai žydai, dažniausiai komunistai, komjaunuoliai ir sovietų valdžios šalininkai. Vėliau teroras išibėgėjo ir buvo nukreiptas prieš visus žydų tautybės gyventojus. Nacių okupacijos pradžioje vietiniai policininkai pieninės kieme nušovė Šimoną Naginą. Turtingesniems miestelio žydams buvo įsakyta iš namų išsikraustyti, žydams uždrausta vaikščioti šaligatviais, išeiti į gatvę po 18 val., jie turėjo ant drabužių prisisiūti geltonas Dovydo žvaigždes, buvo įvesti kiti laisvės suvaržymai. Pirmosiomis okupacijos savaitėmis taip pat buvo nužudyti Eliahu Maszovskis ir Kušelevičius. Miestelio žydai kentė įvairias patyčias. Rabinas M. Vitkindas kartu su savo patarnautojais buvo verčiamas deginti religines žydų knygas, daužyti sinagogos langus ir pan.⁶⁶ Apytikriai 1941 m. liepos mėnesį buvo suimti 4 butrimoniškiai mokytojai žydai: Samuelis (?) Arpachsanderis, Berlas Vineckis, Hilelis Milšteinas ir Litvinas bei Inda Binderienė ir Šoferienė. Visi jie buvo nuvaryti į Alytų ir

⁶¹ Butrimonių nuovadoje sulaikytų asmenų sąrašas (1941 m. liepos 6 d.), LCVA, f. R-1436, ap. 1, b. 29, l. 49.

⁶² *Masinės žudynės Lietuvoje 1941–1944 m.*, d. 2, p. 78.

⁶³ Butrimonių savivaldybės 1941 m. liepos 27 d. duomenys apie Butrimonių miestelio gyventojų skaičių, LCVA, f. 1567, ap. 3, b. 1152, l. 6.

⁶⁴ Žinios apie Alytaus apskrities gyventojų skaičių, 1941 m. vasara, LCVA, f. R-1436, ap. 1, b. 27, l. 77.

⁶⁵ Alytaus apskrities viršininko 1941 m. rugpjūčio 19 d. įsakymas Nr. 10, LCVA, f. R-1436, ap. 1, b. 5, l. 13.

⁶⁶ Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus parodai parengta medžiaga apie Butrimonių žydus, 8 stendas. Paroda buvo eksponuojama Tolerancijos centre Vilniuje 2009 m.

vėliau sušaudyti⁶⁷. Apie šiuos ir vėlesnius areštus paliudijo ir tuometinis Butrimonių seniūnas J. Jaseliūnas: [...] *Pirmiausia buvo suimta apie 60 vyrų, jaunų, stiprių vyrų. Tame tarpe visi mokytojai. Tam reikalui buvo iškviestas žydų seniūnas į policiją, kur Kasperiūnas iš sąrašo nurodė kokius būtent vyrus iškviesti į Butrimonių turgaus aikštę. Aš taip pat tuo laiku buvau iškviestas pas Kasperiūną į turgaus aikštę. Jis paaiškino, kad jie reikalingi darbams. Man Kasperiūnas įsakė, kai susirinks visi, išrikiuoti juos ir pranešti reikalingi darbams. Man Kasperiūnas įsakė, kai susirinks visi, išrikiuoti juos ir pranešti turgaus aikštėje. Kuomet jie susirinko, aš išrikiavau po keturis ir pranešiau Kasperiūnui. Kasperiūnas atėjo su policininkais, suskaitė juos ir policininkams liepė saugoti, kad nepabėgtų; o pats nuėjo arklio. [...] Po to tie policininkai ir Kasperiūnas raitas ant arklio išvarė tuos vyrus į Alytų. Aš į Alytų nevariau. Tie vyrai iš Alytaus negrižo. [...]*⁶⁸

Pirmieji masiniai Butrimonių žydų areštai įvykdyti 1941 m. rugpjūčio 10–12 dienomis. Tomis dienomis daugiausia buvo suiminėjami 18–40 metų žydų vyrai. Tuometinis Butrimonių policijos viršininkas L. Kasperiūnas-Kasperskis nurodė iš suimamų žydų atimti auksinius ir sidabrinius žiedus, laikrodžius ir gerus drabužius. Suimtuosius vietiniai baltaraiščiai konvojuodavo į Alytų. Prieš išvežant žydus į Alytų, iš jų būdavo atimami papuošalai ir vertingi daiktai. Tuomet iš viso buvo suimta apie 120–150 žydų⁶⁹. Alytuje jau nuo 1941 m. rugpjūčio 13 d. pradėta šaudyti Alytaus ir aplinkinių apskrities miestelių (taip pat ir Butrimonių) žydus.

Antroji Butrimonių žydų areštų banga nusirito rugpjūčio 15–17 dienomis (kitais duomenimis – rugpjūčio 22 d.). Policijos viršininkas L. Kasperiūnas-Kasperskis vėl iškviestė žydų seniūną ir įsakė surinkti žydus į turgaus aikštę. Šį kartą policininkai atrinko apie 400 žmonių. Tarp jų buvo moterų, vaikų ir senelių. Suimtieji iš pradžių buvo nuvaryti į miestelio areštinę, o paskui tą pačią dieną į Alytų. Ten jie buvo patalpinti į kalėjimą ir vėliau sušaudyti⁷⁰.

Rugpjūčio pabaigoje L. Kasperiūno-Kasperskio nurodymu Butrimonių valsčiaus viršaitis Pranas Proškus-Praškevičius pradėjo rūpintis geto steigimu. Vieta getui buvo parinkta Totorių gatvėje ir čia perkelti likę miestelio ir valsčiaus žydai (apie 600 žmonių). Į Butrimonių getą taip pat buvo atkelti Stakliškių (apie 300 žmonių) ir Punios žydai. Getą saugojo policija⁷¹. Butrimonių getas veikė tik apie dvi savaites. Jo likvida-

⁶⁷ V. Žičkos 1952 m. sausio 8 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 25226/3, l. 64; Butrimonių apylinkės DŽDT vykdomojo komiteto 1952 m. vasario 4 d. pažyma, ibid., l. 271.

⁶⁸ J. Jaseliūno 1960 m. lapkričio 9 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 46392/3, t. 2, l. 251 a. p.

⁶⁹ A. Jauneikos 1960 m. gruodžio 9 d. tardymo protokolas, LYA, baudžiamoji byla Nr. 46392/3, t. 2, l. 101; P. Senovaičio 1944 m. rugpjūčio 31 d. tardymo protokolas, ibid., t. 3, l. 131.

⁷⁰ Ibid., t. 3, l. 132; LYA, f. K-1, ap. 46, b. 1167, l. 46.

⁷¹ Išrašas iš P. Proškaus-Praškevičiaus 1945 m. rugsėjo 19 d. tardymo protokolo. ibid., l. 176; J. Jaseliūno 1960 m. lapkričio 9 d. tardymo protokolas, ibid., t. 2, l. 252.

vimo išvak
klą. Kitą d
SS oberštu
ninkai ir b
drabužius
nuvarytos
daičio sod
telio ir apl
pievoje na
būrio kar
dus. Žudy
Po to bud
je su sam
1941 m.
303 vaik
butrimon
buvo per
monių p
pakrašty
ninkai ir
Vienas b
o kitas s
sulaikyto
grupei s
paliko m
Proškus.
nius, Jon
cininkai
areštinę
ja sulaik
metu p
sušaudy
su žmon

⁷² A. Jau
1960 m.

⁷³ Masin

⁷⁴ Alyta
kui, LC
LYA, f.

vimo išvakarėse naktį visi Butrimonių žydai buvo suvaryti į miestelio pradžios mokyklą. Kitą dieną (1941 m. rugsėjo 9 d.) iš Alytaus atvažiavo autobusas su maždaug 20 ninkai ir baltaraiščiai pradėjo varyti žydus iš mokyklos ir rikiuoti į kolonas. Geresnius nuvarytos į netoli esantį (už 2 km nuo Butrimonių) Klydžionių kaimą. Ten, prie Gutelio ir aplinkinių kaimų policininkų atvaryti gyventojai. Pasmerktieji buvo susodinti pievoje netoli duobės, grupėmis vedami prie duobės ir šaudomi. Šaudė ypatingojo būrio kareiviai, o vietiniai policininkai ir baltaraiščiai saugojo mirties laukiančius žydus. Žudynes stebėjo ir vokiečių karininkas su fotoaparatu. Šaudymas baigėsi vakare. Po to budeliai grįžo į Butrimonis ir savo užbaigtą „darbą“ atšventė miestelio valgykloje su samane ir alumi⁷². Vokiečių saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje žiniomis, 1941 m. rugsėjo 9 d. Butrimonyse buvo nužudyta 740 žydų (67 vyrai, 370 moterų ir 303 vaikai)⁷³. Taip žuvo paskutiniai Butrimonių, Stakliškių ir Punios žydai. Saujelei butrimoniškių žydų pavyko išvengti rugsėjo 9 d. masinių žudynių, tačiau jie ir toliau buvo persekiojami, o suradus suimami ir sušaudomi. 1942 m. balandžio 4 d. Butrimonių policija ieškojo besislapstančių žydų Žaliosios vienkiemyje. Apžiūrint miško pakraštyje stovinčią pirtį, į policininkus buvo mesta granata ir paleisti šūviai. Policininkai irgi atidengė ugnį ir pirtį padegė. Iš pirties išbėgo du žydų vyrai ir dvi moterys. Vienas bėgantis vyras buvo nušautas vietoje (yra žinių, kad tai buvo Zėlikas Šusteris), o kitas sunkiai sužeistas, bet pastarajam pavyko pabėgti. Žydų moterys taip pat buvo sulaikytos. Apžiūrint pastatus, sodyboje buvo rastas mažas žydų vaikelis. Kitai žydų grupei susišaudymo metu pavyko nepastebėti iš vienkiemio pasitraukti. Ši grupė ir paliko mažą vaikelį. Susišaudymo metu buvo sužeistas pagalbinis policininkas Pranas Proškus. Vienkiemio savininkai buvo trys lenkų kilmės broliai Gelumbauskai – Bronius, Jonas ir Petras. Policininkai juos taip pat suėmė. Kartu su Gelumbauskais policininkai į Butrimonis išsivežė dvi žydų moteris ir vaikelį. Suimtieji buvo patalpinti į cininkai į Butrimonis išsivežė dvi žydų moteris ir vaikelį. Suimtieji buvo patalpinti į areštinę ir kiek vėliau išvežti į Alytų. 1942 m. balandžio 12 d. Daugų kolonijoje policija sulaikė 6 asmenų žydų šeimą. Galbūt tai buvo iš Žaliosios vienkiemio susišaudymo metu pabėgusi žydų grupė⁷⁴. Petras ir Bronius Gelumbauskai už žydų slėpimą buvo sušaudyti Alytuje. Jų sodyboje slėpėsi Lipa Garbovskis, Stakliškių gyventojas Calelis su žmona Rocha (ji čia pagimdė sūnelį, kuris buvo surastas policijos antpuolio metu),

⁷² A. Jauneikos 1960 m. gruodžio 9 d. tardymo protokolas, *ibid.*, t. 2, l. 102–103; J. Jaseliūno 1960 m. lapkričio 9 d. tardymo protokolas, *ibid.*, l. 252–253.

⁷³ *Masinės žudynės Lietuvoje 1941–1944 m.*, d. 1, p. 134.

⁷⁴ Alytaus apskrities policijos vado 1942 m. balandžio 13 d. pranešimas Alytaus apskrities viršininkui, LCVA, f. R-1436, ap. 1, b. 10, l. 71; J. Jaseliūno 1960 m. lapkričio 9 d. tardymo protokolas, LVA, f. K-1, ap. 58, b. 46392/3, t. 2, l. 254–254 a. p.

Pirmosiomis vokiečių okupacijos dienomis Daugų valsčiuje buvo atkurta lietuviška administracija ir policija. Valsčiaus viršaičiu tapo Bernardas Vadeika. Daugų valsčiaus policijos nuovados viršininko pareigas laikinai ėjo vachmistras Valerijonas Paulauskas⁸⁰. Policijos nuovadoje iš pradžių tarnavo tik 3 policininkai. Tačiau valsčiaus partizanų būrys, kurio vadas buvo pavaldus gana nemažas (iš viso 150 vyrų) vadinamasis policijos viršininkas pranešė Alytaus policijos vadui, kad *mažumų klausimas aktualus*, 1941 m. liepos 26 d. duomenimis, Daugų miestelyje gyveno 418 žydų (tarp jų 55 vaikai iki 6 metų) ir 193 kitų tautybių žmonės⁸². Maždaug 1941 m. rugpjūčio mėn. valsčiaus viršaitis B. Vadeika iš Alytaus gavo įsakymą sudaryti valsčiaus žydų sąrašą, tačiau jis atsisakė sudaryti tokį sąrašą ir už tai 1941 m. rugpjūčio 15 d. iš valsčiaus viršaičio pareigų buvo atleistas⁸³. 1941 m. vasaros viduryje Daugų valsčiuje buvo suminti ir išvežti (greičiausiai į Alytų) 42 asmenys, tarp jų 30 žydų⁸⁴. 1941 m. rugpjūčio antroje pusėje arba rugsėjo pradžioje likusius miestelio žydus vietiniai policininkai ir baltaraiščiai nuvarė į Alytų. Ten Daugų žydai kartu sušaudyti su Alytaus miesto ir kitų valsčių žydais. Paliktam žydų turtui tvarkyti buvo sudaryta speciali komisija, kurios nariai buvo valsčiaus viršaitis Petras Juonys (komisijos pirmininkas), pašto viršininkas Jonas Blažys ir valsčiaus policijos viršininkas Jonas Venčkauskas. Komisija pardavinėjo paliktą žydų turtą valsčiaus gyventojams⁸⁵.

DRUSKININKAI

1921 m. Druskininkuose gyveno 294 žydai. Druskininkus vokiečių kariuomenė užėmė jau pirmąją karo dieną – 1941 m. birželio 22-ąją. Pirmosiomis nacių okupacijos dienomis buvo atkurta lietuviška administracija ir policija. Druskininkų valsčiaus viršaičiu ir miesto burmistru tapo Tomas Jakavonis. Laikiniu Druskininkų policijos

⁸⁰ 1941 m. rugsėjo 1 d. Alytaus apskrities viršininko įsakymas Nr. 12, LCVA, f. R-1436, ap. 1, b. 5, l. 17.

⁸¹ Daugų policijos nuovados viršininko 1941 m. liepos 16 d. raportas Alytaus apskrities policijos vadui, LCVA, f. R-1436, ap. 1, b. 29, l. 79.

⁸² 1941 m. liepos 26 d. duomenys apie Daugų gyventojų skaičių, LCVA, f. 1567, ap. 3, b. 1152, l. 8.

⁸³ B. Vadeikos kalba karo tribunolo Vilniuje posėdyje 1946 m. spalio 19 d., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 4854/3, l. 68 a. p.

⁸⁴ Daugų valsčiaus areštuotų ir išvežtų komunistų sąrašas (1941 m. vasara), LCVA, f. R-1436, ap. 1, b. 29, l. 26–26 a. p.

⁸⁵ V. Golšteino 1944 m. rugsėjo 6 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-16449, t. 2, l. 255; P. Juonio 1947 m. kovo 5 d. tardymo protokolas, ibid., b. 12106/3, l. 48–48 a. p.